

littera turca

Journal of Turkish Language and Literature
e-ISSN: 2149-892X
http://dergipark.ulakbim.gov.tr/littera

[Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 1, Kış/Winter 2025]

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE FİİLİMSİLER SORUNU VE ÖĞRENİM ZORLUKLARI

(Verbal Problems and Learning Difficulties in Turkey Turkish)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23.12.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 31.01.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31.01.2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1606216

Biol İPEK

Doç. Dr.

Fırat Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

orcid.org/0000-0001-7874-3830

bipek@firat.edu.tr

Cemil ÖZCAN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Fırat Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı ABD.

orcid.org: 0009-0002-7672-6484

cemil231995@gmail.com

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atıf Bilgisi:

İpek, B. & Özcan, C. (2025). Türkiye Türkçesinde Fiilimsiler Sorunu ve Öğrenim Zorlukları. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 11(1), ss. 13-24. 10.20322/littera.1606216

Sorumlu Yazar:

Biol İPEK, bipek@firat.edu.tr

Özet

Türkiye Türkçesi gramer kitapları incelendiğinde fiilimsiler konusunun birkaç kaynak dışında detaylı bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinin gramerinde bir bütünlüğün olmasından dolayı bir konunun eksik öğrenilmesi diğer konuların da öğreniminde güçlükler yaratmaktadır. Fiilimsiler konusunun ilişkili olduğu bölümlere bakıldığında kelime bilgisi, cümle bilgisi, şekil bilgisi gibi konular görülür. Fiilimsiler konusunun bazı kaynaklarda fiilimsi adı altında işlenirken bazı kaynaklarda da eylemsi şeklinde işlenmesi konunun öğreniminde güçlük oluşturmaktadır. Yine öğrencilerin bazı eklerin oluşum kurallarını ve kullanım yerlerini bilmemesi kelime morfolojisinde sorun yaratmaktadır. Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı zaman eklerinin (/-(y)A+cAk/, /-Ar/, /-mA+z/, /-mİş/) eylemin gerçekleştiği zamanı bildirme fonksiyonunda olmayıp fiilden türetilmiş ve ismi niteleyen sıfatlar yapması akabinde bazı eylemleri gerçekleştiren alet isimleri yapması (kalıcı isimler) bu zaman eklerinin sanki farklı birer ekmiş gibi öğrenciye öğretilmesi konunun öğreniminde sorun oluşturmaktadır. Oysa Türkçede tek bir tane (/-(y)A+cAk/, /-Ar/, /-mA+z/, /-mİş/) eki bulunmaktadır. Bu ekler de cümlenin kuruluşuna göre bazen fonksiyon değiştirip fiilden isim yapan ekler gibi kullanılabilir. Şüphesiz fiilimsiler konusunun en önemli sorunlarından biri de içinde buldukları cümlelerin basit cümle mi birleşik cümle mi olduğu sorunudur. Bu bağlamda hem akademik kaynaklarda hem de Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunca onaylı ders kitaplarında bilgi birliği olmayışı sorunun hâlen devam ettiğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Dil, gramer, fiilimsiler, yapısına göre cümleler.

Abstract

When Turkey Turkish grammar books are examined, it is seen that the subject of verbs is not discussed in detail except for a few sources. Since there is unity in the grammar of Türkiye Turkish, incomplete learning of a subject creates difficulties in learning other subjects. when we look at the sections related to the subject of verbals, we can see topics such as vocabulary, sentence knowledge and morphology. While the subject of verbals is discussed under the name of verbs in some sources, it is also treated as verbs in some sources, which creates difficulties in learning the subject. Again, the fact that students do not know the accumulation of suffixes in the formation of some suffixes creates problems in word morphology. Some tense suffixes used in Turkey Turkish (-AcAk, -mAz, -Ar -mİş) do not have the function of reporting the time when the action takes place, but instead make adjectives derived from the verb and qualify the noun, and then make tool nouns that perform some actions (permanent nouns), as if these tense suffixes were different suffixes. Teaching it to students creates problems in learning the subject. However, in Turkish there is only one suffix -AcAk, -mAz, -Ar and -mİş. Depending on the structure of the sentence, these suffixes can sometimes be used as suffixes that change their function and make nouns from verbs (adjectives are of noun origin). Undoubtedly, one of the most important problems of the subject of verbals is the question of whether the sentences they are in are simple sentences or compound sentences. In this context, the lack of unity of information in both academic sources and textbooks approved by the Ministry of National Education Board of Education and Discipline shows that the problem still continues.

Keywords: Language, grammar, verbals, sentences according to structure.

GİRİŞ

Fiilimsiler dile anlatım gücü zenginliği ve kıvraklık sağlamanın yanında anlatılmak isteneni kısa yoldan anlatma olanağı sağlayan, yancümlle kurabilen, bağlaçların yerine geçebilen dil bilgisel unsurlardır (Bayraktar, 2018; 3). Fiilden türeyen, tümleç olabilen, olumsuz yapılan ama fiil çekimine girmeyen kelimelere fiilimsiler denir (Hengirmen, 1997; 248). Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te “Fiilden türetilen, ancak çekime girmeyip yalnız olumsuz yapılabilen, fiil ismi, isim-fiil ve zarf-fiilin ortak adı” olarak tanılanmıştır (Ayverdi, 2005; 959). Fiilimsiler, Türkçeye anlatım gücü ve kıvraklığı kazandıran, anlatılanları kısa yoldan aktarmayı sağlayarak gereksiz tekrarları önleyen, aktarılmak istenen düşüncenin iletilmesinde kolaylık sağlayan ve sözdizimsel olarak cümleleri akıcı, kolay biçimde birbirine bağlayan fiilimsiler, Türkçede önemli bir yer tutmaktadır (Özkan, 2020: 1). Fiilimsiler, fiillere fiilimsi ekleri getirilerek türetilir.

Tahsin Banguoğlu, konuyu yatık fiiller başlığı altında incelemiştir: “fiilin isimleşmiş şekilleri sayılan yatık fiiller fiil, kişi eki almazlar (fakat isim olarak iyelik ekleri alanları vardır) ve ancak tamamlanmamış bir yargıya yüklem olurlar. Bitmemiş fiil adını da buradan alırlar” şeklinde anlatır (Banguoğlu, 1995: 359, 414).

Muharrem Ergin, Üniversiteler Türk Dil Bilgisi adlı eserinde konuyu fiil çekim ekleri olarak işlemiş; “partisipler” (isim-fiil) ve “gerundiumlar” (zarf-fiil) başlığı altında ele almıştır (Ergin, 2009: 333, 338). Ergin'in bu noktada isim-fiil eklerini bu konu başlığı altında ele almayı fiilde isim yapma ekleri içerisinde değerlendirmesi dikkat çekicidir.

Zeynep Korkmaz (2003: 863), konuyu çekimsiz fiiller başlığı altında ele almıştır: “Çekimsiz fiiller ise, yine fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen; ancak, şahıs ekleri olarak çekime giremedikleri için, yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil (Lat. verbum infinitum; Alm. infinite verbsform) niteliğinde olan fiillerdir. Çekimsiz fiil olarak adlandırılmaları da bu nedendendir”.

Tuncer Gülensoy (201: 539, 541), konuyu partisip ekleri ve gerundium ekleri olmak üzere iki başlık altında ele almıştır. Ancak partisip ekleri yani sıfat-fiil eklerine aynı zamanda isim-fiil eki demiştir. Ve isim-fiil (matar) eki olan -mA, -(I)ş, -mAk eklerini bu konu başlığında ele almamıştır. Partisip eklerinin geçici ve kalıcı isimler yaptığını aktaran Gülensoy, gerundium eklerini belirteç (zarf) olarak kullanılan fiilimsi olarak tanımlar.

Süer Eker (2010: 299), Çağdaş Türk Dili adlı kitabında konuyu fiil çekim ekleri içerisinde Eylemsiler/Fiilimsiler başlığı altında ele almış ve fiilimsileri üç alt başlık altında incelemiştir. Bunlar isim-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf-fiillerdir. Ona göre fiilimsiler: “Söz ya da tümce içinde eylem adı olmaları dolayısıyla adı, niteledikleri için sıfat, iki tümceyi bağladığı için bağlaç olabilen ve yüklem görevinde bulunabilen sözcük ya da sözcük öbeklerine eylemsi (subordinate or modifying predicates) adı verilir.” Yine devamında eylemsilerin yapım eki ve çekim eki görevinde kullanılabileceğini dile getirir:

“Eylemsiler; eylemleri geçici sıfat, zarf ve ad yapmada; hem ad hem de eylem özellikleri taşıyan, zarf-fiiller hariç, yapım ya da çekim eki işlevinde kullanılabilir.”

Konu üzerinde en kapsamlı çalışmayı yapan Nesrin Bayraktar fiilimsileri üç ana başlık altında ele alır. Bunlar isim-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf-fiillerdir. Ona göre fiilimsiler: “Fiilimsiler dile anlatım gücü zenginliği ve kıvraklık sağlamanın yanında anlatılmak isteneni kısa yoldan anlatma olanağı sağlayan, yan cümle kurabilen, bağlaçların yerine geçebilen dil bilgisel unsurlardır.” der (Bayraktar, 2018: 3).

Görüldüğü üzere aynı konu farklı kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmıştır. Şüphesiz bu durumun temelinde fiilimsilerin çekim eki mi yoksa yapım eki mi olduğu konusunda fikir birliğinin olmayışı yatmaktadır.

Bir konunun başlığını öğrenmek yani başlığın bize neyi işaret ettiğini öğrenmek, o konunun yarısını öğrenmek demektir. Başlık fiil + (i)msi şeklinde türemiş bir isimdir. Türkçede +(i)msi eki eklendiği isme benzerlik, yakınlık anlamı katar fakat birebir aynısı anlamını katmaz. Meselâ, yeşil+(i)msi “yeşil değil ama yeşile benzer renk tonu”, kırmızı+msi “tam kırmızı değil ama kırmızıya yakın renk tonu”. Bu örneklerden yola çıkarak fiil+(i)msi “fiil değil ama fiile benzeyen, fiil gibi görünen fakat fiilin ta kendisi olmayan” veya “fiillerden türetilen sıfat veya zarf” diyebiliriz.

Fiilimsilerin Özellikleri

Tek başlarına anlamları olmayıp cümlede görevli unsurlardır. Fiilimsi ekleri isimlere gelmezler; fiillerin kök ve gövdelerine gelerek yeni kelime türetirler bu yönleriyle yapım eki özelliği taşırlar. Eklendikleri fiilleri cümle içerisinde geçici isim, sıfat ve zarf hâline getirirler. İlgili eklerle kurulan geçici kavram münasebetleriyle olumluluk-olumsuzluk ifade edebilen fiiller isim, sıfat veya zarf olarak temel cümle içerisine yan yargılarla aktarılır. Böylelikle karmaşık önermeler içeren cümleler oluşturulabilir. Fiilimsi eklerini almış unsurlar cümlede anlatımı zenginleştiren, anlatıma ayrıntı kazandıran isim, sıfat veya zarf unsurları olarak görev yaparlar. Eklendikleri fiillerin hareketlilik anlamlarını tamamen yok etmezler fakat onları eylem bildirme yönünden zayıflatırlar. Fiillere has olan zaman ve şahıs ekleri fiilimsilerden sonra kullanılamaz. Yani fiilimsilerden sonra zaman ve şahıs ekleri kullanılmaz. Fiilimsiler, birleşik yapı cümle, birleşik yapı kelime oluşturabilirler ve ses uyumuna girebilirler. Cümlede bağlaç görevinde kullanılabilirler.

Türkiye Türkçesinde Fiilimsiler Sorunu ve Öğretim Zorlukları

Fiilimsilerin Öğretiminde Karşılaşılan Problemler

1. Kavram karmaşası: Öğrencilere fiilimsi ekleri öğretilirken bazı kaynaklar ve öğretmenler bu konuyu “eylemsiler” olarak ele alırken bazı kaynak ve öğretmenler de “fiilimsiler” olarak ele almaktadır. Bu durum öğrencilerce konunun öğrenilmesinde zorluk oluşturmaktadır. Zira öğrenci konu içeriğini fiilimsi olarak öğrendiğinde karşısına eylemsi şeklinde adlandırma çıktığında daha önce bu konuyu hiç

görmediğini düşünmektedir. Bu kavram karmaşasından kurtulmak ve konu öğrenimini kolaylaştırmak için gerek MEB gerekse Üniversiteler tek terim üzerinde hemfikir olduğu gramer kavramları üzerine yönetmelik oluşturulabilir. Böylelikle konular üzerinde terim birliği sağlanır ve öğretimde kavram karmaşasının önüne geçilebilir.

2. Öğrencilerin kelime türlerini bilmemesi: Türkçede hemen hemen her konu bir birine bağlıdır. Fiilimsi ekleri de kelime türleriyle ilişkilidir. Zira eklendikleri fiilleri (*-ken zarf-fiili isimlere de gelebilir.*) isim, sıfat ve zarf türlerine sokmaktadır. Öğrencilerin kelime türlerini iyi bir şekilde bilmesi, fiil tabanından sonra gelen ekin fiili hangi türe dönüştürdüğünü fark etmesini sağlayacaktır.

3. Öğrencilerin ekleşmeyi bilmemesi: Öğrenciler kelime morfolojisinde ekleri kökten ayırmaya çalışırken genellikle kelimeyi hecelerine ayırmakta veya eklerin kök ya da gövdeye anlam katıp katmadığına dikkat etmeksizin kelimeyi morfemlerine ayırmaya çalışmaktadırlar. Bu noktada öğretmen, öğrencilerine Türkçede ekleşmenin mantığını öğretmesi, yapım ve çekim eklerini anlatırken öğrencilerin günlük hayatta sıkça kullandığı veya karşılaştığı kelimeler ve cümleler üzerinden anlatması problemin çözümünde fayda sağlayacaktır.

4. Öğrencilerin aynı eklerin fonksiyonlarını bilmemesi: -AcAk gelecek zaman eki ve -AcAk sıfat-fiil eki aslında aynı ektir. Bu ek eklendiği fiilde zaman bildiriyorsa zaman eki olarak ele alınmalıdır. Ancak bu ek eklendiği fiili bir ismin önüne gelerek onun niteliğini, şeklini, nasıl olduğunu belirtiyorsa veya eklendiği fiili isim durumuna getirip isim hâl eklerini almasını sağlıyorsa bu ek sıfat-fiil eki olarak tanımlanmalıdır. Fakat okullarda bu ve benzeri eklerin fonksiyon değişiklikleri üzerinden değerlendirilmesi, öğrencilerin eklerin görevlerini ve özelliklerini öğrenememelerine sebep olmaktadır.

5. Zaman kipi fonksiyonu bulunan fiilimsilerin farklı şekilde adlandırılmaları: Gelecek zaman ve geniş zaman kiplerinin (-AcAk ve -(A)r) sıfat-fiil fonksiyonunda kullanılması adlandırma konusunda sorun oluşturmuştur: Sıfat-fiil eki, Gelecek zaman sıfat-fiil eki, gelecek zaman eki gibi üç farklı adlandırma vardır. Ancak bu ek ya zaman eki ya da sıfat-fiil eki olabilir. Üçüncü adlandırma olan “gelecek zaman sıfat-fiil eki” şeklinde olan bir adlandırma öğrencilerin aynı şekilde üç farklı fonksiyonda olan ekler olduğunu düşünmektedirler. Yine bu noktada kavram karmaşası problemiyle karşı karşıya kalındığı ve çözüm yolunun da kavram karmaşasıyla aynı olduğu söylenebilir.

6. Fiilimsilerin ezber yöntemiyle öğretilmeye çalışılması: Fiilimsilerin öğrencilere ezber mantığı ile öğretilmesi onların konuyu öğrenmelerini zorlaştırmakla beraber yanlış öğrenmelerine de sebep olmaktadır. Öğrencilerin gördükleri her -AcAk, -(A)r, -mA, -mAz vb. fonksiyonları olan ekleri veya farklı ekleri sanki fiilimsi ekiymiş gibi görmelerine sebep olmaktadır. Bu problemin çıkmasının sebebi aslında öğretici kişinin öğrenimi hızlandırmaya ve kolay anlaşılmasına çalışmasını istemesinden kaynaklıdır. Fakat öğrencilerin ek fonksiyonlarını bilmemesi konuyu karmaşık hale getirmekte ve ekin eklendiği kelimedeki veya cümledeki işlevini, kelimeye ya da cümleye kattığı anlamı değerlendirmeden ezberindeki bilgiye yönelmesi öğretimi imkânsız hale getirmektedir. Bu problem aslında eklerin fonksiyonlarının

doğru ve açık bir şekilde öğretilmesiyle, öğretici kişinin konu öğretiminde aceleci davranmamasıyla, öğretici kişinin konuyu pratik hale getirirken varsa ekin farklı fonksiyonunun öğrenciye öğretilmesiyle ortadan kaldırılabılır.

7. Konu başlıklarının izah edilmemesi: Öğrencilerin bu ekleri sadece fiil köklerine geldiğini bilmemesi onların kelime morfolojisinde yanılmalarına yol açmakta ve konunun öğreniminde güçlük yaratmaktadır. Bu noktada öğrencilere isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil başlıklarının ortak kelimesinin fiil kökleri olduğu ve bu noktadan hareketle bu eklerin sadece fiillere geldiği öğretici tarafından vurgulanmalıdır. Bu aşamada fiilimsi olmayan fakat kelime üzerinde yanyana gelip fiilimsi gibi görünen ekler tespit edilip öğretmenlerce öğrencilerin bu noktada dikkat etmeleri gerektiği vurgulanmalıdır. Örneğin “Ali bu yıl atandı.” cümlesinde -(a)n fiilden fiil yapma ekinin -en sıfat-fiil ekini andırdığı; “Öğretmen konuyu bilmememe kızdı.” cümlesinde fiilden fiil yapım eki olup olumsuzluk anlamı veren -ma ve iyelik 1. Teklik şahıs eki +m ile yönelme eki +a’ nın yan yana gelerek isim-fiil eki olan +mA’ ya benzediği öğretmenlerce konu anlatımı esnasında gösterilmeli ve öğrencilerin bu farklı ekleri fiilimsilerden nasıl ayırt edeceği bol örneklerle öğretilmelidir.

8. Eğitimcilerin konu öğretiminde farklı kaynaklar kullanması: Bazı konularda var olan ikiliklerin farklı gruplardaki öğrencilere farklı şekillerde öğretilmesi konunun öğreniminde sorun oluşturmaktadır. Mesela bir üniversitede konu öğretiminde her hangi bir kitap kullanılırken ve bu kitabın içinde fiilimsi bulunan cümleyi birleşik cümle olarak sınıflandırmaktadır. Fakat başka bir üniversitede farklı bir kitabın kullanılması ve bu kitapta da aynı durumdaki cümlenin basit cümle olarak sınıflandırılması bu olumsuz durumu oluşturabilmektedir. Bu noktada çözüm için akademisyenlerin konu üzerinde hemfikir olmaları ve ortak yayın üzerinde anlaşmaları gerekmektedir. Üniversitelerce ortak kullanılan ders kitapları bilgi birliğinin olmasında büyük bir katkı sağlayacaktır.

9. MEB kitaplarında bilgi birliğinin olmaması: Milli Eğitim Bakanlığı 8. Sınıf Türkçe ders kitabında içerisinde fiilimsi bulunan cümle “birleşik cümle” şeklinde tanımlanmamıştır. (Esenlioğlu, Hilal; S. Sıdıka; Y. Ayşe, 2021: 205) Kitap birleşik cümle yerine “ fiilimsi bulunan cümle” şeklinde bir başlıklandırma yer almaktadır. Hazırlık sınıfı Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında ise içerisinde fiilimsi bulunan cümle “birleşik cümle şeklinde” (MEB-Sayfa 236-254) yer aldığı görülmektedir. Böylece akademiye yaşanan görüş ayrılığı kendini MEB kitaplarında da hissettirmiştir. Akademisyenlerce görüş birliği sağlanamasa da Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu, kitapların hazırlanışı esnasında eldeki veriler, makaleler ve tezler doğrultusunda kurulca konu üzerinde net bir görüş ortaya koymalıdır.

10. Öğrencilerin konular arasında bağlantı kuramaması: Öğrencilerin yapım eklerini bilmemesi ya da eksik öğrenmeleri kelime bilgisi, cümle bilgisi konularında da eksik kalmalarına sebep olmaktadır. Oysa öğrencilerin yeni kelime oluşturmada eklerin kullanıldığının farkına varmaları ve bu eklerin tür değiştirebileceğinin öğrenmeleri gerekir. Yine fiilimsi eklerinin yapım eki olduğunu bilmeleri onlara her konunun öğreniminde büyük avantaj sağlayacaktır. Öğretici kişi bu sorun karşısında Türk dili

gramerinin bir bütün olduğunu, konuların bir birleriyle bağlantılı olduğu örneklerle gösterilmelidir. Zira Türkçede eklerin bilinmemesi veya eksik bilinmesi kelime bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi gibi konularda büyük problemler oluşturacaktır.

11. Öğrencilerin ek yığılmasıyla oluşmuş ekleri ve bunların fonksiyonlarını bilmemesi: Bilindiği üzere Türkiye Türkçesinde bazı ekler yığılmayla oluşmuştur. Örneğin *-cAsInA* eki hem zarf-fiil fonksiyonunda hem de sıfat-fiil fonksiyonunda kullanılabilir. Bu problemin çözümünde öğretmen, öğrencilere ek yığılmasının nasıl olduğunu anlattıktan sonra öğrencilerle birlikte bol bol örnek çözümlenmeleri yapılmalı ve örnekler üzerinde tartışılmalıdır.

Türkiye Türkçesinde Fiilimsiler ve Yapı Bakımından Cümle Sorunu

Türkiye Türkçesi'nde tartışmalı konulardan biri de içerisinde fiilimsi eklerinin yer aldığı cümlelerdir. Bu tarz cümleler araştırmacılarca farklı başlıklar altında ele alınmış ve hâlen daha çözülebilmemiş değildir. Kimi araştırmacılar içerisinde fiilimsi bulunan cümleleri yapı bakımından basit, kimileri de birleşik cümle olarak değerlendirmiştir. Leyla Karahan “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitabının ilk baskılarında içerisinde fiilimsi bulunan cümleleri basit cümle olarak değerlendirirken kitabın yedinci baskıdan itibaren gelen eleştirilerden dolayı kitabında yer alan “yapı bakımından cümleler” bölümünü çıkarmış yerine “cümlelerin bağlanma şekilleri”ni eklemiştir. Karahan, “Türkçede Birleşik Cümle Problemi” adı altında kaleme aldığı bildiride yapı bakımından cümle değerlendirilmesinde “cümlede derin yapı”, “cümlede dış yapı” ve “yargı” terimleri üzerinde durmuştur. Bildiride Karahan, çeşitli örnekler vererek görüşlerini ortaya koymuştur: “Çocuk koşarak geldi.” cümlesini örnek vererek karşıt görüşteki araştırmacıların düşüncelerini ileri süren Karahan, bu cümleyi birleşik cümle olarak değerlendiren araştırmacıların “Çocuk koştu.” ve “Çocuk geldi.” şeklinde iki yargılı olarak değerlendirdiklerini ve bu değerlendirmede asıl cümlenin yani “Çocuk koşarak geldi.” cümlesinin derin yapısı olduğunu ileri sürmüş ve yapı bakımından cümle değerlendirmesinde derin yapıya bağlı kalınmaması gerektiğini söyleyerek düşüncelerini savunmuştur. Karahan (1993: 36-39), derin yapı ve dış yapı terimlerini açıkladıktan sonra “yargı” terimini açıklamıştır. Taradığı sözlüklerde yargı kelimesinin anlamlarından özellikle “sonucu verilen, sonucu bildirilen karar” anlamına dikkat çekmiştir. Ona göre “güzel hava”, “geçen yıllar” gibi kelime grupları bir yargı bildirmediği için cümle değildirler. “Hava güzel.” ve “Yıllar geçti.” ifadeleri birer cümledir.

Yukarıda verilen “güzel hava”, “geçen yıllar” ifadelerinin cümle olmadığı ve “Hava güzel.”, “Yıllar geçti” ifadelerinin de cümle olduğu herkesçe kabul edilen bir doğrudur. Sorun yapı ve yargı anlayışıyla yapılan cümle yapısında başlamaktadır. Leyla Karahan’a göre cümlede yapı işlenirken cümlenin sadece dış yapısına bağlı kalınmalı ve yargının sayısına bakılmalıdır. Yani derin yapısına bakılarak yazıda gösterilmeyen unsurların varmış gibi gösterilmesinin doğru olmayacağıdır. Karahan’ın vermiş olduğu örnekten yola çıkacak olursak “Koşarak evden uzaklaştı.” cümlesini “Koştı ve evden uzaklaştı.” şeklinde tasavvur etmememiz gerekir. Zira cümlede bir bağlam farklılığı oluşmakta ve anlatım

bozulmaktadır. “Koşarak evden uzaklaştı.” cümlesinde uzaklaşma eyleminin nasıl yapıldığını gösteren koşarak zarfı, aynı zamanda koşma eyleminin uzaklaşma eylemiyle birlikte yapıldığını -ArAk eki vasıtasıyla bizlere bildirir. Yani -ArAk eki eylemdeki hareketliliği bitirmemiş aksine devam ettirmiştir. Öte yandan “Koştu ve evden uzaklaştı.” cümlesinde iki yargı bulunmakta ve yargılar zaman eki vasıtasıyla sonlanmaktadır. Koş- ve uzaklaş- eylemleri -DI görülen geçmiş zaman ekiyle aynı anda sonlanmıştır. Bu durum önceki örneğe göre anlamca zedelenme/bağlam zayıflaması yaratmaktadır. Bu noktada Karahan’ın haklılık payının olduğu kanaatindeyiz. Fakat her zarf-fiil ekinde durum aynı değildir. Tıpkı diğer fiilimsi eklerinde olduğu gibi. Örneğin “Ağlayıp yanıma geldi.” cümlesinde -(X)p zarf-fiil eki eklendiği eylemin devam ettiğini belirtmemektedir. Aksine eylemin başlayıp bittiği derin yapısından belli olmaktadır. Cümle derin yapıda “Ağladı. Yanıma geldi” şeklindedir.

İçerisinde fiilimsi/eylemsi bulunan cümlelerin araştırmacılarca cümlede yapı bakımından nasıl ele alındığına bakacak olursak: İçerisinde fiilimsi eklerinin bulunduğu cümleler bir grup dilci tarafından birleşik cümle olarak kabul edilmektedir. Bunlar T. Banguoğlu (karmaşık birleşik), T. N. Gencan (birleşik tümce), H. Ediskun (girişik tümce) H. Dizdaroğlu (girişik tümce), V. Hatipoğlu (girişik-birleşik cümle), R. Şimşek (girişik tümce), M. Kükey (girişik birleşik tümce), N. Atabay-S. Özel-A. Çam (girişik tümce), S. Sağlam (girişik tümce), Y. Yörük (girişik tümce), A. Beserek (birleşik cümle), S. Güneş (fiilimsilerle bağlananlar) (Kerimoğlu, 2007: 98 -107). H. İbrahim Delice, Türkçe Sözdizimi, isimli eserinde içinde fiilimsi olan cümleleri “Birleşik Cümle” içinde “Girişik cümle” alt başlığı altında ele almıştır (Delice, 2003: 142). İlker Aydın, Fiilimsilerle kurulan cümleleri (eksik donanımlı) cümleler olarak isimlendirmiş, fiili çekimsiz olan yan cümlelerde temel cümlenin fiilinde belirtilen zaman, görünüş ve kip karşıtlıklarının hepsi gösterilmez diyerek bu konudaki düşüncelerini belirtmiştir (Aydın, 2009; 37, 39). Bu araştırmacılar Leyla Karahan’ın aksine cümlede dış yapıyı değil derin yapıyı esas almışlardır.

İçinde fiilimsi eklerinin bulunduğu cümleleri birleşik cümle olarak değerlendirmeyen araştırmacılar ise şöyle sıralanabilir: M. Ergin, L. Karahan, İ. Cemiloğlu, M. Karaörs, S. Eker, R. Erkul, E. Yaman cümlede dış yapının esas alınması gerektiğini savunmaktadırlar (Kerimoğlu, 2007: 98 -107). Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli Türkiye Türkçesi Söz Dizimi isimli eserinde, içinde fiilimsi geçen cümleleri “Birleşik Cümle” başlığı altında “Girişik Cümle” içinde ele almış ve konu ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “Fiilimsilerle (isim-fiil, sıfat- fiil, zarf-fiil) cümlelere girişik cümle denir. Fiilimsilerle kurulan cümleler yargı ifade etmez. Yargı kendisinden sonra gelen çekimli şekillerle tamamlanır. Yargı bildirmeyen bu tür yapılar yardımcı cümle değil, kelime grubu sayılır. Böylece fiilimsilerle tamamlanan cümleleri, birleşik cümle değil, basit cümle olarak değerlendirmek yerinde olur.” (Özkan vd.2011: 207). Mehmet Özmen, Türkçenin Sözdizimi, isimli eserinde içinde fiilimsi geçen cümleleri Basit Cümle başlığı altında “Girişik Basit Cümle” alt başlığı altında konuyu ele almış, şunları söylemiştir: “içinde fiilimsi bulunan cümleler girişik basit cümlelerdir. Girişik basit cümleler, fiillerin hareket isimleriyle, hareket nitelikleriyle veya zarflaşmış biçimleriyle zenginleştirilmiş cümlelerdir. Fiilimsiler, ne cümle

oluştururlar ne de bağlaçla ana cümleye bağlanırlar” (Özkan, 2013: 144). Özkan ve Özmen içinde fiilimsi olan cümleleri basit (tek yargılı) cümleler olarak değerlendirmek gerektiğini belirtmektedirler. Ergin (2009: 138), Türk Dil Bilgisi isimli esrinde sıfat-fiiller nesnelere, zarf-fiiller ise hükümsüz hareketleri karşılayan fiil şekilleri olduklarını bunları zaman ve şahsa göre çekimlenmiş fiillerden ayırmak gerektiğini belirtmektedir. Ergin, önce yapıya sonra anlama bakmak gerektiğini savunmaktadır. MEB kaynaklarına baktığımızda bu kaynaklarda da çelişkilerin olduğu görülmektedir. Bu çalışmayı ele alırken CİMER aracılığıyla Milli Eğitim Bakanlığına birkaç soru yönelttik. (Başvuru tarihi: 27.11.2022) Bunlar:

1. Fiilimsi eklerini alan cümleler neden birleşik cümle olarak kabul edilir?
2. Fiilimsi ekleri dışında kalan fiilden isim yapım ekleri neden birleşik cümle oluşturamamakta?
3. Eğer fiilimsi ekleri cümlede az çaba yarasına uygun olarak cümlede bir kısaltma oluşturuyorsa ve biz de yazıda gösterilmediği hâlde fiilimsi alan kelimenin aslında bir cümle kurduğunu ama o cümle yazıda belirtilmediği hâlde varmış gibi kabul ediyorsak, neden kısaltma grupları adı altında kelime grupları oluşturuyoruz? Zira “gözü açık” isnat grubu yani kısaltma grubu olarak kabul edilir fakat bu kelime grubu aslında “gözü açık olan” şeklinde bir sıfat-fiil grubudur. Neden burada yazılmayan unsur “olan” kelimesi dikkate alınmıyor da fiilimsi eklerini alan kelimelerin cümleyi kısaltması dikkate alınmıyor? Bu sorularımıza yönelik 30.11.2022 tarihinde şöyle bir cevap aldık:

“Sayın Başvuru Sahibi,

Ortaöğretim 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı’nda konuyla ilgili olarak; “Metindeki fiilimsileri bulur ve bunların metindeki işlevlerini belirler.” ve “Metindeki cümle çeşitlerini bulur ve bunların metindeki işlevlerini belirler.” kazanımları bulunmaktadır. Benzer şekilde 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda da “Fiilimsilerin cümledeki işlevlerini kavrar.” ve “Cümle türlerini tanıır.” kazanımları bulunmaktadır. Öğretim programları temele alınarak hazırlanan ve Başkanlığımız tarafından onaylanan 8. Sınıf Türkçe (MEB Yayınları) ders kitabında “Cümle türleri; tek yüklemlilik cümle, fiilimsi bulunan cümle, birden fazla yüklemlilik cümle, bağlacı olan cümledir.” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca söz konusu kitapta “Birleşik Cümle” yerine “Fiilimsi Bulunan Cümle” ifadesi kullanılmaktadır. Hazırlık Sınıfı Türk Dili ve Edebiyatı (MEB-Sayfa 236-254) ders kitabında ise birleşik cümle;“...Daha otelimize varmadan dünyayı değişmiş buldum birdenbire.” cümlesi yüklemine göre fiil, yüklemine göre devrik, anlamına göre olumlu, yapısına göre birleşik bir cümle...” olarak geçmekte iken fiilimsiler ise “...fiil kök ya da gövdelerine birtakım ekler getirilerek oluşturulan, olumsuz yapılabilen ancak bir fiil gibi çekimlenemeyen; cümlede isim, sıfat veya zarf görevinde bulunan kelimeler...” olarak tanımlanmaktadır. Öğretim programları ve ders kitaplarında konuyla ilgili olarak yukarıda zikredilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere fiilimsi ekleri dışında kalan fiilden isim yapım ekleri tür olarak isim oluşturduğu için birleşik cümle oluşturamamaktadır. Fiilimsiler, fiilden kopmadan cümle içerisinde görev işlev bakımından kullanılmaktadır. Yapım ekleri ise sözcüğün doğrudan yapısıyla ilgilidir.

Bilgilerinize sunar, konuya ayırdığınız zaman ve göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı teşekkür ederiz.”

Yukarıda görüldüğü üzere 8. sınıf Türkçe ders kitabında yapı bakımından cümle türleri tek yüklemli cümle, fiilimsi bulunan cümle, birden fazla yüklemli cümle ve bağlacı olan cümle olarak ele alınmıştır. (Esenlioğlu, Hilal, S. Sıdıka, Y. Ayşe, 2021: 205) Birleşik cümle yerine “İçerisinde Fiilimsi Bulunan Cümle” olarak başlıklandırma yapılmıştır. Hazırlık Sınıfı Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında ise “Birleşik Cümle” başlığı kullanılmış ve örnek olarak da şu cümle verilmiştir: “Daha otelimize varmadan dünyayı değiştirmiş buldum birdenbire.” ve açıklama bölümünde ise “...cümlesi yüklemnin türüne göre fiil, yüklemnin yerine göre devrik, anlamına göre olumlu, yapısına göre birleşik bir cümledir.” (MEB-Sayfa 236-254).

Derin ve dış yapı bağlamında cümle yapısının değerlendirilmesi yukarıda görüldüğü gibi dil bilim uzmanları arasında tartışma oluşturmakla beraber MEB kaynaklarında da bu karışıklık yansımıştır. Cümlede derin yapı bağlamı aslında cümlenin aldığı fiilimsiye ve kişilerin tasavvurlarına göre değişim gösterebilmektedir. Yani “Koşarak geldi.” cümlesinin derin yapısında “gel- eyleminin koş- eylemi” ile birlikte yapıldığı ifadesi vardır. Burada -ArAk eki dilde en az çaba yasası gereğince anlatımda kolaylığı sağlamaktan çok, yapılan işi bağlantılı ve doğru bir şekilde sunmakla ilgilidir. Aynı cümleyi -(X)p zarf-fiil ekiyle kullanacak olursak “Koşup geldi.” cümlesinin derin yapısında koş- eyleminin devam etmediği görülmekte ve “Koştı ve geldi.”, “Gelirken koşmuştu.”, “Çabucak geldi.” şekillerinde tasavvur edilebilmektedir.

Cümlede derin yapıyı savunan bilim insanları içerisinde fiilimsi bulunan cümleleri birleşik cümle olarak ele almaları cümle bilgisi konusunda bir sorun daha doğurmaktadır. Bu sorun ise şüphesiz kısaltma gruplarıdır. Bilindiği üzere bazı kısaltma grupları içerisinde fiilimsi bulunan yardımcı fiillerin düşürülmesiyle oluşturulmuştur. Örneğin “Ali gözü tok biridir.” cümlesinde gözü tok kısaltma grubudur. Ancak cümlenin derin yapısı göz önüne alındığında cümle aslında “Ali gözü tok olan biridir.” şeklindedir. Eğer bilim insanları içerisinde fiilimsi bulunan cümleleri derin yapıya bakarak birleşik cümle olarak değerlendiriyorlarsa, içerisinde fiilimsi bulunan ve az çaba yasası doğrultusunda cümleden düşürülen ancak derin yapısında var olan kelime grubunu kısaltma grubu olarak değerlendirmelerinin yanlış olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu durumu aşağıda vereceğimiz örnek ile daha sade bir şekilde izah etmeye çalışacağız.

Dış Yapı	Derin Yapı	Kelime Grubu
Başı açık geldi.	Başı açık (olarak) geldi.	Zarf-fiil Grubu
Gözü tok biridir.	Gözü tok (olan) biridir.	Sıfat-Fiil Grubu
Sırtı pek biridir.	Sırtı pek (olan) biridir.	Sıfat-Fiil Grubu

Sonuç olarak yapı bakımından cümleler ele alınırken içerisinde fiilimsi eki bulunan cümleleri basit mi birleşik mi olduğuna karar vermeden önce fiilimsi eklerinin eylemi devam ettirip ettirmediğine

bakılmalıdır. Ardından cümlede asıl kastedilen şeyin ne olduğu tespit edilmelidir. Fiilimsi ekinin daha az çabayla doğru ve akıcı bir cümle kurma görevi göz önüne alınmalıdır.

SONUÇ

Kelime bilgisi, cümle bilgisi ve şekil bilgisi ile yakın ilişkide olan fiilimsilerin, birtakım sebeplerden dolayı öğrenciler tarafından öğrenilmelerinde zorluk oluşmuştur. Bizim tespit ettiğimiz bu sorunlar şunlardır: Kavram karmaşası, öğrencilerin kelime türlerini bilmemesi, öğrencilerin ekleşmeyi bilmemesi, öğrencilerin aynı eklerin fonksiyonlarını bilmemesi, zaman kipi fonksiyonu bulunan fiilimsilerin farklı şekilde adlandırılmaları, fiilimsilerin ezber yöntemiyle öğretilmeye çalışılması, konu başlıklarının izah edilmemesi, eğitimcilerin konu öğretiminde farklı kaynaklar kullanması, MEB kitaplarında bilgi birliğinin olmaması, öğrencilerin konular arasında bağlantı kuramaması, öğrencilerin ek yığılmasıyla oluşmuş ekleri ve bunların fonksiyonlarını bilmemesidir.

Yukarıda ele alınan problemlerin çözüme ulaşması için öncelikle üniversiteler ve okulların esas alacağı bu problemler doğrultusunda ortak bir temel gramer bilgisi oluşturulmalıdır. Oluşturulan bu temel bilgi doğrultusunda okullar için sınıf düzeylerine göre ders kitapları oluşturulmalıdır. Üniversiteler için ise - varsa- hazırlık sınıfından son sınıfa kadar öğrencinin faydalanabileceği ve tüm üniversitelerce zorunlu olarak ortak kullanılacak bir kitap oluşturulmalıdır. Böylece eğitim içeriğinde ele alınan konu farklılığının ve bundan kaynaklı oluşan problemlerin önüne geçilmiş olunacak ve öğretici kişinin farklı şekillerde öğretme tekniğinden dolayı ortaya çıkan problemlerin önüne geçilmiş olunacaktır.

Fiilimsi eklerine dayalı olan ve hâlen tam anlamıyla çözüme ulaşmamış sorunlardan biri de basit cümle ve birleşik cümle meselesidir. Birtakım araştırmacılar bu konuyu ele alırken cümlede sadece derin yapıya bakarak cümle yapısını yorumlaması bu problemi doğurmuştur. Bizce yapı bakımından cümle türleri ele alınırken cümlede derin yapının olup olmadığı kontrol edilmeli, cümlenin dış yapısı göz önüne alınmalı ve az çaba yasası doğrultusunda cümlede bir kısaltma ihtiyacı duyulup duyulmadığı eğer kısaltma yapılmışsa burada kısaltmaya yardımcı olan öge fiilimsi eki midir diye bakılmalıdır. Tüm fiilimsi eklerinin cümlede birleşik yapıda olduğu veya basit yapıda olduğu genellemesi yapılmamalıdır. Bizce yapı bakımından cümleler işlenirken içerisinde fiilimsi bulunan tek yüklemliler yapıca “basit cümle” veya “birleşik cümle” şeklinde adlandırmak yerine “içerisinde fiilimsi bulunan cümle” olarak ele alınması bilgi çatışmasının önüne geçecektir. Böylece sorun çözümlenirse de kitaplarda bilgi birliğinin olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. (2009). Birleşik cümle üzerine. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Neşriyat.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. TDK Yayınları.
- Bayraktar, N. (2018). *Türkçede fiilimsiler*. TDK Yayınları.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe sözdizimi*. Kitabevi Yayınları.
- Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk dili*. Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Esenlioğlu, H. & Set, S. & Yücel, A. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. sınıf ders kitabı*. MEB Yayınları.
- Gülensoy, T. (2015). *Türkçe el kitabı*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (1995). Türkçede birleşik cümle problemi. *Türk gramerinin sorunları toplantısı*. TDK Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2007). Türkçe dil bilgisi öğretiminde yapı bakımından cümle sınıflandırmaları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (21), ss. 98-107.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. TDK Yayınları.
- Özkan, B. (2020), Türkiye Türkçesinde fiilimsiler üzerine ileri uygulamalar, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(39), ss. 1321-1371.
- Özkan, M. & Sevinçli, V. (2011). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. Akademik Kitaplar.